

Alternatív népszámlálási módszerek az USA-ban

[David A. Swanson - Paula J. Walashek: CEMAF as a Census Method. A Proposal for a Re-designed Census and an Independent U.S. Census Bureau. Springer 2011. London New York. ISBN 978-94-007-1194-5]

Obádovics Csilla
Szent István Egyetem, Gödöllő

Amióta népszámlálások léteznek, azóta folyik a vita az alkalmazott módszerekről, technikákról. A Bibliából ismert római rendeletre megtartott népszámlálástól kezdve napjainkig a népszámlálások fontos gazdasági és társadalompolitikai célokat szolgáltak. Maga a népszámlálás, másképpen szólva „cenzus” római eredetű latin kifejezés, jelentése: adó. Azt az összeírást jelentette, amelyet gazdasági és katonai célból rendeltek el az ókori Rómában, összeírva a felnőtt férfiakat.

Az első ismert népszámlálások között kell említenünk a több mint 4000 évvel ezelőtt tartott kínai népszámlálást, valamint az ősi Egyiptomban időszámításunk előtt 3050 körül tartott összeírást. Az iszlám világban 600-ban tartották az első ismert népszámlálást, összeírva az embereket, életkorukat és lakóhelyüket. Európában Angliában történt az első népösszeírás 1086-ban adózási célokból.

A világon az első, statisztikai céllal szervezett népszámlálást 1665-ben Kanadában, Európában pedig 1749-ben, az akkor svéd fennhatóság alatt álló Finnországban hajtották végre. Magyarországon az első népszámlálást II. József rendeletére, 1784 és 1787 között végezték. Az első modern – hivatalos – népszámlálás Magyarországon 1869-ben zajlott, azóta nagyjából 10 évente megismétlik.

A népszámlálások során több módszert alkalmaztak, amelyek igazodtak a számlálás céljaihoz. Többnyire katonai, adózási és politikai célokat szolgáltak a népszámlálások és szolgálnak ma is. Ez a vélemény azonban nem tartalmaz negatív felhangot. Az aktuálpolitikai megfontolásokon túl a népszámlálások információi alighanem a legfontosabb üzenetek az adott ország társadalmi és a gazdaság helyzetéről.

Az 1790-92 évi első amerikai népszámlálás eredményeit, amely expanziós célokat szolgált és a politikai képviseleti rendszert illetően is következményei voltak, mind George Washington elnök, mind Thomas Jefferson külügyminiszter fenntartásokkal fogadta, mivel szerintük a népszámlálás kevesebb lakost regisztrált, mint amennyien valójában voltak. Az embereket 650 szövetségi hivatalnok (marshall) írta össze, de a rossz közlekedési viszonyok és más nehézségek miatt az összeírás hiányos volt és igen sok időt vett igénybe. A klasszikus módszer, azaz az emberek összeírása otthonukban (door to door method) sokáig és sok országban tartotta magát, de a 20. század végén jelentős módszertani újítások is megjelentek. Az újítások között volt az internet alapú kitöltés is, amelyet az Egyesült Államokban

próbaképpen bevezettek, de a 2020-es népszámlálás során szándékoznak a lehető legnagyobb arányban alkalmazni.

Sok kritika éri az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatalát a lassú alkalmazkodásért a modern technológiához, mint például az internethez. A Hivatalt „technológiai dinoszaurusznak”, „papír-ceruza vállalatnak” nevező CNN televíziós társaság műsorában³² megszólaló szakértők arra is felhívták a figyelmet, hogy számottevő költségcsökkenés csak akkor várható az internet alkalmazásától, ha legalább 30%-ot eléri az online kitöltés.

Swanson és Walashek szándékosan provokatívnak nevezett kis könyvükben több ponton támadják az Egyesült Államokban alkalmazott népszámlálási módszereket (papír alapú, on-line kitölthető, vagy letölthető és postai úton beküldhető adatlapok) és a felelős intézményeket. Nincsenek egyedül, hiszen a kritikai hangok igen erősek. Ennek oka a nem válaszolók növekvő aránya és a folyamatosan és drasztikusan emelkedő költségek. A kritika egyrészt módszertani, másrészt szakma-politikai. Módszertani szempontból a javaslat egyaránt elveti a kérdezőbiztosok alkalmazását, valamint az önkitöltés különböző formáit, köztük az internet igénybevételét. A szerzők által javasolt módszer különböző technikák és adatbázisok kombinált alkalmazásán alapul, amely összefoglalva a következőképpen írható le:

- államigazgatási és társadalombiztosítási adatbázisok
- a folyamatosan frissített címlisták (Master Address File – MAF)
- survey adatok
- modellezés és inputálási technikák

A szerzők által használt kifejezés, a „Kiterjesztett Népszámlálási Címlista” (Census-Enhanced Master Address File) az általuk tervezett népszámlálás adatbázisának megjelölésére szolgál. A bemutatott javaslat hangsúlyozottan támaszkodik azokra az értékekre és alapelvekre, amelyeket a szakirodalom és az ENSZ anyagai is fontosnak tartanak a népszámlálás megtervezésénél és lebonyolításánál. Ezek a következők:

- az alkalmazott demográfia módszerei, amelyek lehetővé teszik a pontos és megalapozott döntéseket, s a költség és idő takarékossgot
- illetéktelen hozzáférés elleni védelem
- védelem a politikai nyomások ellen (politikai „tűzfal” a Népszámlálási Hivatal és a kormányzat között)
- a népszámlálás négy alapvető módszertani elve: (1) az egyéni adatfelvétel, (2) az univerzalitás elve, (3) az egyidejűség elve és a (4) a periódusonként ismétlődés elve.

32 Bringing the Census into the internet age. CNN February, 4. 2011.

A szerzők úgy vélik, hogy ezeknek az elveknek betartása megvédi a népszámlálásokat olyan kihívásokkal szemben, amelyek más értékeket képviselnek.

Az alkalmazott demográfia módszere azt jelenti, hogy csak annyi eszközt és erőforrást mozgassunk, amennyi a probléma megragadásához szükséges. Korlátozzuk az adatfelvételnél a kérdések számát a szükséges mértékig, mivel szinte lehetetlen egy adott jelenséget minden apró részletében megismerni, s az újabb és újabb kiegészítések hatványozottan igénybe veszik az erőforrásokat. Az alkalmazott demográfia három tényező kényszerű szorítását jelenti. Egyrészt a módszertani követelmények, másrészt az idő szorítása, amely alatt szükséges a kívánt teljesítmény elérése, harmadrészt a rendelkezésre álló erőforrások mennyisége.

Nem kell természetesen merev határokat állítani az általános demográfia és az alkalmazott demográfia közé, de azt látni kell – írják a szerzők –, hogy az általános demográfiai megközelítés olyan, mint egy soha véget nem érő történet: mindig újabb és újabb ötletek, kívánságok keletkeznek, hogy tudásunk még tökéletesebb, teljesebb legyen. Az általános demográfiai megközelítés maximizálja a kívánt eredményre vonatkozó követelményeket, ezáltal több információ és, végtelenül hosszú adatfelvételt eredményezve, háttérbe szorítva az idő és az erőforrások dimenzióját.

Az illetéktelen hozzáférés elleni védelem nemcsak a privát szféra védelmét jelenti, hanem azt is, hogy egyéni, vagy csoportérdekek ne akadályozzák fontos kérdések feltételét, illetőleg ne partikuláris érdekeket szolgáló kérdések ne kerülhessenek be a népszámlálási kérdőívbe.

A „politikai tűzfal” különösen fontos az egymásnak feszülő politikai pártok erőterében. Megfelelő jogi és szervezeti garanciák kellene ahhoz, hogy a különböző kormányzati és más politikai érdekek ne térítsék el a népszámlálás céljait és követelményeit az alapvető jogszabályokban lefektetett elvektől.

A könyv utolsó részében a szerzők ismertetik azokat a technikai részleteket, amelyek a rendelkezésre álló adatállományok (adózási, társadalombiztosítási, lakcímtárak, stb.) használatával, azok jogi feltételeivel foglalkoznak. A javaslat kiemeli, hogy olyan létező módszereket és adatállományokat használ, amelyek lehetővé teszik az általuk javasolt új népszámlálási modell alkalmazását.

Tekintettel azonban a bevezető részben említett éles kritikákra, a javasolt modell alkalmazása meglehetősen távoli jövőbe vész, hiszen 2020-ban éppen az internet alapú census látszik megvalósíthatónak az Egyesült Államokban.

Meg kell azonban jegyezni, hogy az adattáron alapuló népszámlálás nem új találmány. Teljes körű lakossági összeírás nélkül, nyilvántartások alapján, ún. regisztrált népszámlálást hajtották végre a 2001-ben a skandináv országokban, Németországban és Hollandiában, 2011-ben pedig Ausztria és Szlovénia is áttér erre a módszerre.

Magyarországon is felmérték a regisztrációs népszámlálás lehetőségét. A hivatalos nyilvántartások a hagyományos adattartalom 40%-át fedik le. A próbafelvételek során a KSH címregiszterét alkalmazták az internetes lakossági felvételhez. Végül Magyarországon az önköltési lehetőséggel kombinált teljes körű összeírás mellett döntött a kormány.